

KAUNAS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
INSTITUTE FOR SOCIAL RESEARCH

Daiva Nazarovienė

**Legal culture in post- soviet Lithuanian society:
socio – cultural analysis of self - defence**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Sociology (05 S)

KAUNAS 2004

The research was carried out at Kaunas University of Technology, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology, in 2000-2004.

Academic supervisor:

Assoc. Prof. Dr. Jūratė GUŠČINSKIENĖ (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Sociology, 05S).

Academic consultant:

Prof. Dr. Habil. Gediminas MERKYS (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Educology, 07S).

Council of Sociology trend:

Assoc. Prof. Dr. Genovaitė BABACHINAITĖ (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01S);

Assoc. Prof. Dr. Vilmantė LIUBINIENĖ (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Sociology, 05S);

Prof. Dr. Habil. Arvydas Virgilijus MATULIONIS (Institute for Social Research, Social Sciences, Sociology, 05S);

Assoc. Prof. Dr. Jolanta Kuznecovienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Sociology, 05S);

Assoc. Prof. Dr. Leonardas RINKEVIČIUS (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Sociology, 05S) – **chairman**.

Official opponents:

Prof. Dr. Habil. Romualdas GRIGAS (Vilnius Pedagogical University, Social Sciences, Sociology, 05S);

Prof. Dr. Algis KRUPAVIČIUS (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Sociology, 05S).

The official defense of the dissertation will be held at 11 a.m. December 21, 2004 at the public session of the Council of Sociology trend in the Rectorate Hall (K. Donelaičio g. 73, room No. 402) of Kaunas University of Technology.

Address: K. Donelaičio g. 73, LT – 44029 Kaunas, Lithuania.

Tel.: (370) 37 30 00 42, fax: (370) 37 32 41 44; e-mail: mok.gr@adm.ktu.lt

The sending – out date of the summary of the Dissertation is on November 19, 2004.

Dissertation is available at the libraries of Kaunas University of Technology and the Institute for Social Research.

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

Daiva Nazarovienė

**Teisinė kultūra posovietinėje Lietuvos visuomenėje: būtinosios ginties
sociokultūrinė analizė**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

KAUNAS 2004

Disertacija rengta 2000-2004 metais Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakultete, Sociologijos katedroje.

Mokslinė vadovė:

Doc. dr. Jūratė GUŠČINSKIENĖ (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S).

Mokslinis konsultantas:

Prof. habil. dr. Gediminas MERKYS (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S).

Sociologijos mokslo krypties taryba:

Doc. dr. Genovaitė BABACHINAITĖ (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

Doc. dr. Vilmantė LIUBINIENĖ (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S);

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus MATULIONIS (Socialinių tyrimų institutas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S);

Doc. dr. Jolanta Kuznecovienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S);

Doc. dr. Leonardas RINKEVIČIUS (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S) – pirmininkas.

Oficialieji oponentai:

Prof. habil. dr. Romualdas GRIGAS (Vilniaus pedagoginis universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S);

Prof. dr. Algis KRUPAVIČIUS (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S).

Disertacija bus ginama 2004 m. gruodžio 21 d. 11 val. viešajame Sociologijos mokslo krypties tarybos posėdyje, kuris vyks Kauno technologijos universitete, Rektorato salėje (K. Donelaičio g. 73 – 402, Kaunas).

Adresas: K. Donelaičio g. 73, LT – 44029 Kaunas, Lietuva.

Tel.: (370) 37 30 00 42, fax: (370) 37 32 41 44; e-mail: mok.gr@adm.ktu.lt

Disertacijos santrauka išsiųsta 2004 lapkričio mėn. 19 d.

Su disertacija galima susipažinti Kauno technologijos universiteto ir Socialinių tyrimų instituto bibliotekose.

Introduction

In the middle of the second decade of independent Lithuania, the complicated transformation of the state and society - the shift from authoritarian system to the principles of democratic and legal state, is still in progress. Lithuania has adopted many western democratic ideas and 'imported' most of the modern rules of law. However, we have not yet become progressive legal state and have not solved social problems right away. The scholars from various fields, including political science, law and sociology, have tried to answer, why the same laws function differently in modern legal states and in the states of post – soviet transformation and why the shift from one political – legal tradition to another is so complicated. These questions remain an open topic for discussion in today's science. The research of legal culture could be identified as one of possible ways to search for the answers to above-mentioned questions.

Legal culture is one of the most extensive concepts in the sociology of law, because it encompasses all forms and manifestations of legal reality. Legal culture means everything that naturally has emerged in the historical run or was purposefully created in the sphere of law in certain society. The notion of legal culture lets us imagine and analyze law as an integral object, as a distinctive sphere of social relations or social subsystem. The notion of legal culture includes the value orientations, norms, institutions, procedural rules and models of behavior that exist in certain society and are related to law. Due to its specificity, legal culture is isolated from other social subsystems, however it is constantly interacting with, and is dependent on them (Raiser, 1995: 337).

There are two main research directions in the contemporary sociology of law:

- The first direction divides the society internally into strata, groups, organizations that express more or less distinctive legal culture. The object of research within this direction is the legal pluralism inside the society together with existing branches and subcultures of law and their interrelations (Arnaud, 1989; Bierbauer, 1994; Chiba, 1989; Engle, 1988; Friedman, 1981; Raiser, 1995).
- The second direction compares the legal cultures of different countries. The themes of research within this direction are similar to comparative law, however they are much wider because they are comparing not only abstract legal norms and institutions, but also all forms of expression of real legal life in selected aspects (Falk, 2003; Haeberle, 1994; Lipson/Wheeler, 1986; Nader, 1987; Sanders/Hamilton, 1992; Varga, 1992; Zweigert/Koetz, 1987).

This work belongs to the second research direction of legal culture's sociological research. The work compares legal cultures of Germany and Lithuania. It is impossible to analyze and compare all features of two countries' legal culture, therefore one aspect of analysis was chosen, namely the self - defense, and three dimensions of comparison – rules of law, case law and public opinion - were selected. This research does not aim at thorough investigation of two countries' legal culture, but using the comparative analysis of the same aspect and analogical dimensions, certain differences and specific features of these legal cultures are revealed.

The scientific problem of this dissertation is defined by research questions that require complex analysis:

- 1) What are the peculiarities of legal culture in post – Soviet Lithuania; how are they revealed in the rule of law, case law and public legal attitudes?
- 2) What is the internal structure of Lithuanian peoples' legal attitudes and what is its importance within the peculiarities of Lithuanian legal culture? How the specific features of Lithuanian legal culture are reflected in the structure of societal attitudes?
- 3) What inter- cultural peculiarities and differences of modern legal system and post – soviet system allow to identify and to characterize Lithuanian legal culture?
- 4) What indicators allow to identify the specific features and diversity of legal attitudes' manifestation within Lithuanian population? Are these indicators reliable? What structural aspects of legal attitudes are stronger expressed and influence more the specificity of legal culture? How society's legal attitudes depend on the demographic and socialization factors, psycho- social characteristics?

The object of the research: the legal culture. **The subject** of the research: the features of legal culture in post – soviet Lithuanian society.

The research objective is to analyze the legal culture of post – soviet Lithuanian society referring to the theoretical model of three dimensions and to reveal its specific features.

Research goals:

1. to reveal the traditional and contemporary interpretation of legal culture relying on the analysis of scientific literature; to present the theoretical structure and main elements of legal culture;

2. to construct the hypothetical model of legal culture's empirical research from the aspect of self – defense; to define the analytical indicators of rules of law, case law and society's legal attitudes considering self – defense that would correspond to the reality of post – Soviet Lithuanian society; to prepare the instruments to measure above mentioned attitudes and to test them psychometrically;

3. to determine the differences and peculiarities of two countries' legal cultures: Germany, as a modern legal state and post – soviet Lithuania; to analyze the specific features of rules of law and case law considering questions of self – defense;

4. to analyze the revelation of attitudes towards self – defense using selective research, to characterize it's level of diffusion, to compare the results with the ones from the public opinion research in Germany; to indicate the statistical relationship of various dimensions;

5. to characterize the dependence of society's attitudes towards self – defense from socio- demographic and psychosocial characteristics of individuals;

6. to identify statistical types of population according to the attitudes towards self – defense; to define their diffusion and influence over the general characteristics of the Lithuanian legal culture;

7. to generalize the revelation of three legal culture’s dimensions in Lithuania: rule of law, case law and public attitudes; to reveal their peculiarities and tendencies; to present possible future directions for the research of legal culture.

Hypotheses:

H 1. The gap between official law and public legal attitudes must be more distinct in Lithuania, as a post – Soviet society, compared to Germany, which has deeper traditions of legal society.

The nature of legal culture not necessarily depends on the character of separate dimensions (rule of law, case law and public legal attitudes), but it depends on the harmony of these dimensions. Both schools, positivist (Weber: 1972; Geiger: 1987), and “alive law” (Savigny: 1973; Jhering: 1972; Duguit: 1901; Holmes: 1881; Pound: 1942; Petrazycki: 1907; Podgorecki: 1991; Ehrlich: 1989) recognize that the efficiency of law can be achieved only when the idea of obligation and inevitability of law is not only realized by the power monopoly of the state, but also is supported by the strong – willed obedience of the society.

This work analyses both, society’s legal thinking and the real law in action, comparing legal cultures of Germany and Lithuania. The rules of law are more understandable and acceptable to society and are not contradictory with social norms and customs in the systems of established law, in modern legal states. However, in the transformational societies that face radical changes, the effectiveness of rules of law often suffer not only from imperfect mechanisms of sanctions and unstable legal system, but also from societal disapproval of certain rule of law. In cases, when public and state opinion about certain legal questions differs, not only the impact of rule of law becomes weaker, but often the idea and social meaning of law itself is denied. One of the main research objectives of this dissertation is to explore Lithuanian public opinion about self – defense and to investigate if it does not contradict with the rules of law and case law.

H 2. The society’s system of values changes not so fast, as the state system is changing, therefore the authoritarian inheritance of our society should be reflected in public legal attitudes and be expressed in radical evaluations.

The inheritance of authoritarian system strongly influences the legal consciousness and the behavioral models of the Lithuanian population. The main means of pressure in the communist system were power and compulsion. In order to ensure the obedience of population, the punishments for the behavior, which is opposing to the law, were maximized. Even in contemporary Lithuania, the sanctions often do not correspond to the gravity and character of criminal actions.

The Communist society brought up paternalistic legal consciousness, which ignored any individual initiative. Exclusively the state, but not the citizen, was responsible both for the creation of rules of law and their realization. The Soviet state took upon the responsibility to protect its citizens. However, people did not have the right to protect themselves. Such kind of relationship between the state and its citizens has led to legal nihilism. Communist social system subordinated individual

interests to the state's interests. In consequence, the human rights, human life and private property were disrespected.

The circumstances of the communist past and the traits of the authoritarian system have the feature to reproduce themselves in the structure of personal attitudes and consequently in society's legal consciousness (Adorno et al.: 1950; Altmeyer: 1981; Christie, Jahoda: 1954; Hayeck: 1988; Hurrelmann: 1993; Lederer: 1983; McFarland et al.: 1992; Oesterreich: 1993; Petzel et al.: 1997). Rules of law in Lithuania are still not in touch with the real life, because there are no reliable means to ensure and to protect individual rights. Because of the clear gap between official legal regulations and real social needs and expectations, it is important to take into consideration the real social – legal context, to investigate the legal culture of society, and to reveal factors that influence significantly and are able to explain and to forecast the changes and tendencies of our legal system.

Historical, socio – cultural and political circumstances that influence the formation and maturity of the Lithuanian society, let us presume that the supporters of the philosophy of 'severe fist', radical defense and Lynch law are not satisfied with the humanistic and obscure content of current self – defense norm. We can expect that the most Lithuanians are ready to defend their rights and interests wider than the law permits. The case law, which even more narrows the limits of self – defense, is presumably strengthening the tension between the need of society to defend and the state interest to keep the monopoly of power.

H 3. Due to the instability of legal system in Lithuania, the social legal attitudes should be more spontaneous and determined by emotional stimuli and general social norms, than correspond to legal – logical criteria.

The results of the analogous research, completed in Germany, showed that even in the Western democratic state the gap between official law and social reaction is rather visible (Amelung, Häder, 2002:46). The norm of self- defense itself seems too radical to society and permitting too much to individual, defending from illegal assault. Most people in Germany feel responsibility for, and respect to other person's life, health and welfare, and are not eager to violate other person's rights to protect ones own interests. The society is considerably merciful to criminals and is not seeking for the cruelest punishments. The conclusion, that not the law, but humanistic ideas regulate the potential behavior of the society and attitudes towards self – defense in Germany, is rather unexpected.

The results were expected to be quite the opposite. Even if the distance from official legal position and society's position towards self – defense, as in Germany, will be significant, however the Lithuanian society should be mostly unsatisfied not with the radicalism of self – defense law and the severity of legal sanctions, but on the contrary, with the ineffectiveness of the law and its inability to give the society a legal possibility to defend itself, without the interference of state and authoritative decisions.

Analyzing legal cultures of Germany and Lithuania, the question arises, whether law really regulates social relations, or if it only evaluates them. Or perhaps it is not enough to talk only about the legal regulation of social problems in the contemporary society, as it seems that not only legal, but also societal factors

influence the solutions of legal problems. This inter-cultural comparative study aims to analyze the influence of social factors in solving legal problems.

Research methods

1. The analysis of *scientific literature* was used in order to examine classical and contemporary sociological theories of law that analyze the phenomenon of legal culture. Also the research on legal culture's by other scientists was summarized and the theories of social attitudes and authoritarian behavior were introduced. On the basis of the analysis of scientific literature's the hypothetical research model of legal culture was formulated and the main research dimensions were planned.
2. The *document analysis* was applied in order to explore the influence of state and case law over the Lithuanian legal culture. The rules of law and case law of Lithuania and Germany were compared on the basis of chosen aspect, i.e. self – defense. Legal documents were mainly analyzed according to the jurisprudent methods of systemic – logical analysis. Consequently, the sociological perspective was enriched with the interdisciplinarity, and the research of legal culture was supplemented with important dimensions.
3. *Methods of mathematical statistical analysis* were used analyzing legal attitudes of the Lithuanian society. The data were analyzed using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) software. *Factor, Cluster, Dispersion analysis and non-parametrical tests* (tests of independent samples) were applied together with the methods of descriptive statistical analysis.

Scientific relevance and theoretical significance of the work

- The interpretation of legal culture is constructed, based on the classical and contemporary theories of the sociology of law. This interpretation is appropriate for the inter-cultural comparative research and for the diagnosis and interpretation of the post- Soviet transformational society's legal – social attitudes.
- In the course of the complex research of legal culture, not only theoretical – hypothetical construct of legal culture was formulated, but also the diagnostic instruments were tested that are used for empirical research of the three – dimensional model of legal culture.
- The rich material of scientific facts was gathered and the theoretical generalizations about the post – soviet Lithuanian legal culture's manifestation and peculiarities were made. It is important to mention, that the phenomenon of legal culture in Lithuania until now was not complexly researched.

Practical Significance of the work

- The accumulated factual data and theoretical insights of the dissertation may help in the formation of legal politics and strategies, in the creation of legal state, in the aspiration for the efficiency of law and in the strive to avoid the dysfunctional dissonance between formal legal ideology and public legal attitudes.
- Research data make up the solid basis for the further scientific research of legal culture. Students and researches could use theoretical knowledge and results of the research.

Dissertation consists of the following parts: introduction, theoretical, methodological and empirical parts, and conclusions. Conclusions, references and appendix follow the three main chapters. Appendix encloses the survey questionnaire designed for the measurement of public legal attitudes.

In CHAPTER 1, “Legal culture as the object of sociological research”, in the subchapter 1.1. “The notion of „legal culture” in works of sociological classics” the roots and the development of the sociological standpoint towards law are concisely reviewed. There are three different traditions, namely positivist, ‘alive’ or social law, and ‘mixed’ interpretation of legal culture.

The positivist interpretation of legal culture paid the biggest attention to the level of state power’s centralization, the stability of state’s social order, the system of sanctions and the procedure of their realization (Weber: 1967, 1972; Geiger: 1962, 1987). Therefore, this theoretical perspective is more suitable analyzing settled legal systems and modern legal states, where the law governs, where the rules of law are understandable and acceptable to public, and are not contradicting with the social norms and customs.

The representatives of ‘alive law’ tradition attached great importance to the role of society in the character of legal culture. Particularly significant are their statements about the social nature of law, about its primary function to keep stable and peaceful social order, about the limited influence of sanctions (Savigny: 1973; Jhering: 1965, 1883, 1972; Kantorowicz: 1962; Duguit: 1901; Holmes: 1881, 1896; Pound: 1907, 1942; Petrazycki: 1907). Eugene Ehrlich’s conception about social law is very urgent to this dissertation. It emphasizes inevitable opposition between social law and state law (Ehrlich: 1917, 1986, 1989). Since Ehrlich himself has lived in the state, which experienced many important political and social changes during a period, therefore his sociological theory of law is directed towards unstable, constantly changing state, where society lives a distinctive life according to its own norms and rules. Therefore the theoretical insights of Ehrlich are important to contemporary social situation of Lithuania and are useful in analyzing the peculiarities of the post – Soviet legal culture.

Despite different interpretations of legal culture by positivist school, which emphasizes exceptional role of the state and its sanctions’ mechanisms as well as social school, which accentuates the role of society itself in formatting the general legal culture, there were scientists in the roots of the sociology of law, who understood legal culture as a complex universe of various elements. Both official state law and social legal consciousness were equally recognized as important components and indicators of legal culture (Durkheim: 1967, 1971; Leonas: 1931; Römeris: 1994). Hence, we can argue that the theoretical perspective of this ‘mixed model’ is the most favorable in the comprehensive analysis of the legal culture of the post – Soviet Lithuania. This research is based on the systemic holistic view to law of ‘mixed model’, but in the construction of own legal culture’s theoretical hypothetical model, specific ideas and experiences from ‘positivistic’ and ‘societal’ interpretation were also used.

In the next subchapter 1.2., „The attitude towards legal culture in contemporary sociology: interpretation of the concept and the review of research” the new period development in the sociology of law is presented, which also marks the changed notion of legal culture. During last decades, the sociology of law became well known around the world, the empirical research methods improved, the interdisciplinarity, the number of themes and research objects increased. However, the number of all – encompassing global theories has decreased. They were replaced by more dynamic, flexible theoretical conceptions. Researching legal culture, the aim is to answer concrete questions, to suggest hypotheses that would be as realistic as possible. Flexible theoretical models that would be based on empirical facts and data are needed for his purpose. This research is based on many contemporary theoretical and methodological approaches of legal culture: the strategy of comparative intercultural study (Blankenburg: 1985; Falk: 2003; Haeberle: 1994; Lipson/Wheeler: 1986; Nader: 1987; Sanders/Hamilton: 1992; Varga: 1992; Zweigert/Koetz: 1987), the conception of legal culture’s pluralism (Arnaud: 1989; Bierbauer: 1994; Chiba: 1989; Engle: 1988; Friedman: 1981; Raiser: 1995, Vaišvila, 2000a: 367), and the evolutionary approach (Blankenburg: 1988; ; Grigas: 2003a, 2003b, Rottleuthner: 1985).

In the subchapter 1.3., the hypothetical model of legal culture’s research from the aspect of cultural comparison and self – defense is presented. In the presentation of the classical legal culture’s interpretation, we emphasized that the founders of the sociology of law were discussing the exceptional role of various elements in general society’s legal culture. However, today it is more important to perceive legal culture as the whole complex of elements that is not ignoring any of them. The comprehensive analysis of generalized dimensions is able to reveal the peculiarities of legal culture better than the search for single ‘ideal’ indicators of legal culture’s research (Luhmann, 1991:16). After summarizing the pure elements of various interpretations of legal culture, the research model of three main dimensions was formulated, which consists of the analysis of legal norms, cases of law and social legal consciousness.

In CHAPTER 2, “The methodology of sociological legal culture’s research”, in the subchapter 2.1. „The design of research: general scheme” three main principles of legal culture’s research are presented: the section of self- defense, three – dimensional model and comparative analysis. The systemic – logical analysis and comparison of legal norm’s content, idea and definition was conducted according to the methodology and tactics of the theory of law in order to research the state’s position towards self – defense. Meanwhile, the review of self- defense cases of court introduces not only the competent state’s position that is expressed in legal norm itself, but also the practical realization and legal interpretation of this position and the idea of self – defense. In this way, not only theoretical, but the real content of ‘official’ state law is determined. This content can be compared with the structure of social legal norms. Such comparison helps to analyze, which legal principles of self – defense are only theoretically declared, which are practically realized through the courts, and which are recognized by society as socially valuable. Two different strategies were applied researching public attitudes towards self – defense. Firstly, in

order to representatively compare the positions of the state and society towards self – defense, *the juridical model of public attitudes towards self defense* was constructed. However, supposedly public legal attitudes are significantly different from legal principles, thus *the psychometric model* according to the structure of public legal attitudes was constructed. The psychometric quality of both legal attitudes' measurement instruments was tested and offered as acceptable. The methodological and theoretical experience from inter–disciplinary project “The attitudes towards self – defense and potential behavior of German citizens” (Amelung/Haeder, 2002) was used for the public legal attitudes' research in Lithuania.

In the subchapter 2.2., the sources of information, indicators and course of legal culture's research according to three dimensions are comprehensively presented. The legal norms and cases of law of self – defense are generalized using the logical – systemic and comparative analysis of laws and other legal norms; the authentic (of competent institutions) explanation of self – defense's right; the legal doctrine and the decisions of courts.

The public attitude towards self – defense in Lithuania was researched by means of questionnaire survey, using the set of situations that reveal the circumstances of self – defense and their legal evaluation. These situations were legally evaluated in analogous self – defense cases in the courts of Germany and Lithuania, therefore they perfectly characterize the case of law concerning this question. The situations were simultaneously evaluated according to the standardization theory, in order to reduce the descriptions of self – defense events (Borg 1992). According to the research concept, three main factors can be picked out in the plot of each situation. These factors are: a) the legal welfare under attack, b) the status of attacker (-s), and c) the harm made to attacker (-s)

The measurement instrument of public legal attitudes was formed according to juridical criteria, however the psychometric scales of these attitudes were created and their valency was tested referring to the principles of sociological attitudes' research (Likert: 1931; Merkys: 1999; Rajecki: 1990; Thurstone: 1959). The evaluations of self – defense situations were validated using factor analysis, they had common denominator and common rating scale. Each meaning was given a different value.

Analogous psychometric tactics of sociological research was applied not only in the construction of instrument which was used to measure primary *dependent variable*, i.e. public attitude towards self – defense, but also in the construction of other social attitudes' scales that are related to legal attitudes, i.e. forming the structure of *independent variable*. Thus, during the research in Lithuania, striving to explore the public legal culture more comprehensively and to determine the socio – cultural peculiarities of legal attitudes more reliably, the set of additional social attitudes' measurement scales was used together with the scale of legal attitudes from standardized research design used in Germany. These additional attitudes included values, emotional intelligence, religiosity, authoritarian attitudes, and attitudes towards punishments and means of defense.

These psychometric scales and additional ‘fact questions’ are not primarily reflecting public legal attitudes, however they are very informative as independent variables in validating and explaining the diffusion of legal attitudes and socio –

cultural causality. In such a way, not only the character and structure of dependent variable (legal attitudes) is determined, but also its origin and connections with other social constructs are revealed. The result is the whole characteristics of legal attitudes, from the evaluation of juridical situation till its validation through the general social structure of values, emotions, religious and authoritarian attitudes.

Very important for the characteristic of public legal attitudes are socio-demographic variables, such as gender, age, place of living, education, marital status, nationality, professional activity and work specificity, personal and household income, social status. With the help of these socio-demographic indicators, the peculiarities of legal attitudes in Lithuania were analyzed. Additionally to Lithuanian citizens questionnaire survey, the contrasting samples of 'prisoners', 'priests' and 'lawyers' were formed in the course of research. These samples had to reveal the peculiarities and specificity of these different social groups' legal attitudes comparing to all population.

Demographic data was used to form a quota sample. In the respondents selection process the correspondence of research sample to the general Lithuanian population's statistical indicators (gender, age, living place) was purposefully controlled. Aiming to approximate the characteristics of research sample to the natural social structure, other demographic indicators, such as education and social status, were also considered. 887 Lithuanian citizens were interviewed. Even if the research sample is not formally corresponding to the criteria of a random sample, this research is conditionally representative (able to reflect the specificity and tendencies of Lithuanian population's legal attitudes), because the demographic characteristics' proportions of general population and research sample are retained.

In CHAPTER 3, "The results of legal culture's research from the aspect of self defense", in the subchapter 3.1. "The results of the comparative study of self-defense legal norms and legal practice" it is revealed, that the symbolic content of both, Lithuanian and German, self-defense legal norms is very similar. Both interpretations of self-defense right reflect the same legal ideas, i.e. the protection of main human rights and the defense of legal goods. However, the symbolic meaning of the self – defense right and its social meaning in Lithuania is limited by legal conditions and exceptions.

The Lithuanian state, which is still influenced by authoritarian traditions, is reluctantly sharing its monopoly of power with the society. State institutions are undertaking the responsibility of the all – encompassing rights' defense, even though they are not able to realize it fully. These institutions are evaluating self – defense as an exception, which has subsidiary meaning in the system of human rights defense.

Regardless of the juridical definition of self – defense in the legal norms of both states, which formally guarantees different possibilities for the crime victim to defend his legal interests, both Lithuanian and German courts, while making decisions about the recognition of defense actions as self – defense, even more are narrowing the real limits of self – defense. Hence, the principled idea of self-defense – to protect legitimate interests from the criminal attempt - is acceptable both to the society and the state. However, some contradictions between juridical conception of self – defense and public legal attitudes were revealed. Firstly, the proportion rule of

attempt and defense is very important in legal practice. However, the fact itself to protect the property is important to society, but not the rules how to do that legally.

Comparing the evaluations of self – defense in Lithuania and Germany, the general tendency of different aspects observed. Germans obviously do not approve most of the self – defense cases and they support it only in the presence of extreme circumstances. Lithuanians evaluate positively most cases of self – defense and do not approve only the defense of non-material values, which does not have clear basis. Also it became clear, that the evaluations of German population are more rational than those of Lithuanians.

The standpoint of Lithuanians towards self – defense is more radical and it is in dissonance with logical – legal criteria. Independently from the consequences of defense and the power relations between victim and aggressor, Lithuanians approve of even radical defense of property and life. The differences of self – defense evaluations in Germany and Lithuania can be explained by different legal – democratic experience, cultural context, different stability of both legal systems and the knowledge of legal norms in both societies.

The research data have shown, that the legal knowledge in the Lithuanian society concerning self – defense is very limited. The big contradictions between subjective evaluations of self – defense and imaginary knowledge of legal rules was revealed. This proves, that legal norms are yet not well known in our society and they cannot orientate the legal behavior of citizens and the legal attitudes of society. Only a small part of society evaluates self – defense according to the legal criteria. Subjective attitudes, personal and social experience has considerably greater importance towards the public evaluations.

Further, the statistical types of respondents were formed, namely ‘rational’, ‘oriented towards property’ and ‘radical’. These types allowed to analyze deeper the structure of legal attitudes and to conclude that individual – value factors determine the character and specifics of these attitudes more than logical – legal criteria.

Testing the dependence of Lithuanian society’s legal attitudes upon their personal psycho-social characteristics and the peculiarities of society’s general culture, it became obvious that the attitude towards self – defense is significantly influenced both by personal characteristics, such as emotional intelligence, person’s value system and by the circumstances of socialization, such as the inheritance of authoritarian system, the society’s value orientations, the preferences towards criminal politics and means of defense.

Moreover, it was determined, that not only subjective psycho-social person’s characteristics is influencing society’s legal behavior and evaluations, but also an objective system of demographic factors. Societal groups that are more stable and are of higher social status evaluate self – defense according to the juridical – logical principles and agree in principle with the position of lawyers and the state. Conversely, the evaluations of persons with lower status are more based on the emotional – value attitudes and are clearly in dissonance with the legal criteria.

In the subchapter 3.3. „The phenomenon of self – defense as an indicator of legal culture. The comprehensive review of research results” the most important research results are summarized and the generalized model of the Lithuanian legal

culture based on empirical data is presented. The Lithuanian state is still influenced by authoritarian traditions, perceives the possibility for citizens to protect themselves with distrust and is not willing to delegate some of its legal protection rights. The prohibitions, restrictions, and exceptions that are consolidated in the self – defense norm are narrowing the symbolic meaning and social purpose of this legal norm. In this way, the real right to self – defense is narrowed and only formal right is left. Too detailed specification of the right to self – defense circumstances transforms this norm into a legal – procedural rule, but not into a generally understandable and acceptable principle.

Lithuanian courts are taking decisions about recognizing the defense actions as self – defense and in such a way the real limits of self – defense are even more narrowed. Not the fact of attack or criminal attempt itself is important in the recognition of the right to self – defense, but various circumstances of event. In this way, not the idea of self – defense and its symbolic and social meaning is protected, but its procedural – legal construct. This construct, as identified by the Lithuanian population survey, is understood with difficulty and is only partly supported by our changing society.

Although the principle idea of self-defense to protect legal interests from criminal attempt is understandable both to the society and the state, the society is disapproving the defense means, proposed by the state. In other words, the society is not understanding procedural – legal rules, and is following emotional – value criteria in evaluation of self – defense.

The status of protected legal good had major influence on the Lithuanian society in evaluation of self – defense situations, but not the principle of attack's and defense's proportionality, postulated by lawyers. The conclusion is that the radical attitudes are dominating in the Lithuanian society and they are in distinct discordance with logical – legal criteria.

CONCLUSIONS

1. This research is based on 'mixed model's' systemic holistic view to law, which unites the ideas of both 'positivistic' and 'societal – alive law' conceptions. 'The mixed model of legal law' encompasses official state's law, its realization through the cases of law, society's legal consciousness, attitudes and legal behavior. All these dimensions of legal culture are equally important in the analysis of certain society's legal culture, in the diagnosis of its peculiarities and in the prognosis of tendencies. Therefore it can be concluded, that the theoretical perspective of this 'mixed model' is the most favorable in the comprehensive analysis of the post – Soviet Lithuanian society's legal culture. In the construction of legal culture's theoretical – hypothetical model, the specific ideas and experiences from 'positivist' and 'societal' interpretations were also used.

2. Society's legal consciousness was theoretically divided into society's legal attitudes, society's knowledge about the law and legal behavior. These three

dimensions of society's legal consciousness are closely inter-connected and are able to empirically indicate each other rather reliably. Very important dimension of legal consciousness is society's legal attitudes. The comprehensive research of legal attitudes enables to interpret society's legal knowledge, potential legal behavior and general level of researched society's consciousness. Thus, society's legal attitudes are very important dimension of this dissertational research, which indicates not only the society's legal consciousness, but also the peculiarities of legal culture.

3. The conception of legal culture encompasses all legal forms that exist in society and it is not possible to include all these forms in the frame of one research. Therefore, analyzing the legal culture of a concrete society, the aspect of self – defense was chosen. This choice has justified itself, as through the aspect of self-defense, the variety of law expression's forms was consistently revealed and the peculiarities of legal culture in the post - Soviet Lithuanian society were indicated.

4. The systemic analysis of legal norm of self – defense's enabled to define the symbolic meaning of self - defense as the function of justice implementation, that is delegated to the citizens in order to ensure their safety. Comparing the content of right to self – defense that is defined in the Lithuanian and the German legal norms, it can be noted, that German self – defense norm has a high level of abstractness and embodies symbolic meaning of self – defense and its social significance. However, the norm of self – defense in Lithuania is more concrete and its symbolic meaning is narrowed by legal criteria. In this way, the analysis of the first dimension (legal norms) of the legal culture's shows the tendency that the attitude of the state and the official law towards self – defense in Germany is much wider and more favorable to society than in Lithuania.

5. Lithuanian courts, taking decisions about the recognition of defense actions as self - defense, are narrowing its real limits and the possibilities for citizens to protect their legal interests. Courts do not recognize the defense of non – material values (honor and dignity) as self – defense; they do not tolerate the defense when victim is acting illegally and is provoking the conflict himself. The Lithuanian case of law, differently from German one, puts too much significance on the attack – defense proportionality rule;

6. The comparison of society's legal attitudes and case of law shows that the position of society and courts in most cases is matching. The principle idea of self – defense is acceptable both to society and state. However, the principle of proportionality and other juridical criteria of self – defense's evaluation is not important to society, differently from the state and lawyers. The biggest meaning for society in deciding the question of the defense legitimacy has the status of defended legal good and its material value. The Lithuanian society was mostly favorable to the defense of property, life and health.

7. The comparative analysis of evaluations of self – defense in Lithuania and Germany partially confirmed the hypothesis H 1. Germans obviously do not approve of the most case of self – defense and support self – defense only in extreme circumstances, and Lithuanians evaluate positively most cases of self – defense and do not support the defense of non –material goods, which does not have clear basis. Lithuanian attitude towards self – defense is more radical and is in clearer dissonance

with logical – legal criteria. Independently from the consequences of defense and the power relations between a victim and an attacker, even the radical defense of property and life is supported in Lithuania.

8. Research data have showed that the legal knowledge of the Lithuanian society is very limited. Huge contradictions between subjective evaluations of self – defense and imaginary knowledge of legal rules were revealed. This proves that legal norms are not yet well known in our society and are not able to orientate the citizens' legal behavior and society's legal attitudes.

9. In the verification of dependence of the self – defense evaluations from socio – demographic characteristics, the tendency was noted that social groups of higher status evaluate self – defense more rationally and are more relying on juridical – logical principles. These evaluations in essence match with the position of the state and lawyers. However, the evaluations of persons with lower social status are more based on emotional – value attitudes and are in clear dissonance with legal criteria.

10. The hypothesis H 2 was confirmed. Analyzing the specificity of legal attitudes in Lithuania, the relations of authoritarian and legal attitudes were very important. They have helped to reveal the character of post-soviet society's legal consciousness and to show how the logic of authoritarian system is reflected in social attitudes. Those persons, who are inclined for intolerance regarding others, positively evaluated self-defense, and even its extreme forms. The inheritance of authoritarian system showed up to be still a vivid part of thinking in our society, which is reflected in the structure of legal attitudes.

11. The hypothesis H 3 was confirmed. Only a small part of Lithuanian population evaluates self – defense according to the legal criteria. Subjective attitudes, personal experience, value and emotional factors and the inheritance of authoritarian system have much greater influence on the societal evaluations. People are guided by intuition, common human principles and social norms both in evaluation of other persons' self – defense, and directly using this right themselves.

12. The research of self – defense has revealed the paradoxical situation. Not only the Lithuanian society, which is influenced by autocratic consciousness, is not ready to adopt the attitudes and rules of democratic system, but also the state only formally declares the democratic values. The state is not yet matured to follow the ideas and legal principles that it has formulated. The Lithuanian state only formally recognizes that society has the right of self – defense, but in reality it is not willing to share the power monopoly with citizens. The delegation of some juridical power in the system, which does not have deep democratic traditions, is perceived as the weakness of the state position. Then again, the ignorance of the unity of the state's and society's attitudes, as the main source of modern legal state's power, identifies the democratic immaturity of our state.

13. The dependence of self – defense evaluations' upon psycho – social and demographic characteristics revealed the feature of autocratic system's character to reflect itself in the structure of personal and social attitudes. Therefore, today it is possible to distinguish between 'two Lithuanias' that have been formed under different circumstances. More favorable factors of socialization (education, higher social status, higher income, orientation towards social and idealistic values) are

forming more moderate public attitudes and behavior, which is closer to legal logic. However, unfavorable circumstances of socialization determine public inclination to radicalism and to illegal behavior. Consequently, the stress rising from social isolation can be observed inside the society and the absence of the united system of values and legal attitudes can be identified, which destroys social solidarity and disorientates the Lithuanian legal system.

PUBLICATIONS AND CONFERENCES:

Publications:

1. Nazarovienė, D., Merkys, G. (2003a). Teisinės kultūros bruožai (sociologinė perspektyva). ISSN 0235-7186. *Filosofija, sociologija*. Vilnius: Mokslų Akademijos leidykla, 2003 Nr.1, p. 31-37.
2. Nazarovienė, D. (2003b). Rezeption der Rechtskultur und methodologisches Modell ihrer Sozialforschung. ISSN 1392-0758. *Socialiniai mokslai*. Kaunas: Technologija, 2003, Nr. 3 (40), p. 97-104.

Conference proceedings:

1. Nazarovienė, D. Teisinių santykių atsiradimas ir kaita socialiniame žmogaus gyvenime // Leonavičius, J. (ats. red.). *Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos*. ISBN 9986-13-993-7. Materials of the conference. Kaunas: Technologija, 2001, p. 47-54.
2. Nazarovienė, D. Teisinės kultūros raida Lietuvos visuomenėje // Leonavičius, J. (ats. red.). *Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos*. ISBN 9986-13-993-7. Materials of the conference. Kaunas: Technologija, 2001, p. 54-59.
3. Nazarovienė, D. Law in many Rooms: Legislature, Courts and Indigenous Law// Vosyliūtė, A. (red.). *Sociologists, Society and Power*. ISBN 9955-531-06-1. Materials of the Second Baltic Readings. Vilnius: Lithuanian Sociological Society, 2003, p. 19-20.
4. Nazarovienė, D. Teisinės kultūros ypatumai posovietinėje Lietuvoje// Kintančios visuomenės iššūkiai. ISBN 9955-531-07-X. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003, p. 23-25.

ABOUT THE AUTHOR

DAIVA NAZARUVIENĖ

Academic background:

1993-1998 Bachelor studies at Vilnius University, Kaunas faculty of Humanities (Bachelor degree in German Philology).

1998-2000 Master studies at Kaunas University of Technology (Master of Sociology).

1999-2003 Bachelor studies at the Lithuanian University of Law (Bachelor degree in Law).

2000-2004 Doctoral studies at Kaunas University of Technology (Sociology).

2004-2006 Master studies at the Lithuanian University of Law (Law and Management).

Research interests: sociology of law, legal culture, democratization.

E-mail: daiva_nazaroviene@centras.lt

REZIUMĖ

Įpusėjęs antrajam nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiui vis dar vyksta sudėtinga visuomenės ir valstybės transformacija – perėjimas nuo autoritarinės sistemos prie demokratinės teisinės valstybės principų. Lietuva perėmė nemažai vakarų pasaulio demokratinių idėjų, „importavo“ daugumą modernių teisės normų. Tačiau tai dar nereiškia, kad iš karto tapome pažangia teisine valstybe, kad išsprendėme savo socialines problemas. Atsakymų į klausimus, kodėl tie patys įstatymai skirtingai veikia moderniose teisinėse valstybėse ir posovietinėse transformacinio laikotarpio šalyse ir kodėl toks nelengvas perėjimas nuo vienos politinės-teisinės tradicijos prie kitos, ieškota įvairių mokslo krypčių atstovų – tiek politologų, tiek teisininkų, tiek ir sociologų. Šie klausimai išlieka atvira diskusijų tema ir šiandienos moksle. Vienas galimų atsakymo paieškos kelių galėtų būti teisinės kultūros tyrimai.

Teisinė kultūra yra viena iš plačiausių teisės sociologijos sąvokų, nes apima visas teisinės realybės formas ir apraiškas. Teisinė kultūra reiškia visa, kas natūraliai susiklostė istorijos eigoje ar buvo kryptingai sukurta tam tikros visuomenės teisės srityje. Teisinės kultūros sąvoka leidžia įsivaizduoti ir analizuoti teisę kaip vientisą darinį, kaip savitą socialinių santykių sritį, socialinę subsystemą. Teisinės kultūros sąvoka apima tam tikroje visuomenėje egzistuojančias, su teise susijusias vertybines orientacijas, normas, institucijas, procesines taisykles ir elgesio modelius. Dėl savo specifikos teisinė kultūra atsiriboja nuo kitų socialinių subsystemų, tačiau nuolat su jomis sąveikauja ir yra nuo jų priklausoma (Raiser, 1995: 337).

Šiuolaikinėje teisės sociologijoje susiformavo dvi pagrindinės tyrimų kryptys:

- Pirmoji kryptis visuomenę viduje padalina į stratas, grupes, organizacijas, kurios išreiškia daugiau ar mažiau savitą teisinę kultūrą. Tyrimų objektas čia yra teisinis pliuralizmas visuomenės viduje kartu su joje egzistuojančiomis teisės šakomis ir subkultūromis bei jų santykiais tarpusavyje (Arnaud, 1989; Bierbauer, 1994; Chiba, 1989; Engle, 1988; Friedman, 1981; Raiser, 1995).
- Antroji kryptis lygina skirtingų šalių teises kultūras. Šios krypties tyrimų temos panašios į lyginamosios teisės, tačiau yra daug platesnės, nes tarpusavyje lygina ne vien tik abstrakčias teisės normas ir institutus, bet visas realaus teisinio gyvenimo išraiškos formas pasirinktu aspektu ((Falk, 2003; Haerberle, 1994; Lipson/Wheeler, 1986; Nader, 1987; Sanders/Hamilton, 1992; Varga, 1992; Zweigert/Koetz, 1987).

Šis darbas priklauso antrajai teisinės kultūros sociologinių tyrimų kryptiai. Jame lyginamos Vokietijos ir Lietuvos teisinės kultūros. Kadangi išanalizuoti ir palyginti visų abiejų šalių teisinės kultūros bruožų neįmanoma, buvo pasirinktas vienas analizės aspektas – būtinoji gintis bei trys palyginimo dimensijos – teisės normos, teismų praktika ir viešoji nuomonė. Šiuo tyrimu nesiekama nuodugniai ištirti abiejų šalių teises kultūras, bet pasirinkus to paties aspekto ir analogiškų dimensijų lyginamąją analizę atskleidžiami tam tikri šių teisinių kultūrų skirtumai bei specifika.

Gynimui teikiamos disertacijos **mokslinį problemiškumą** apibrėžia kompleksinės analizės reikalaujantys tyriminiai klausimai:

- 5) kokie yra teisinės kultūros ypatumai posovietinėje Lietuvoje, kaip jie atsiskleidžia teisės normose, teismų praktikoje ir visuomenės teisinėse nuostatose?
- 6) kokia yra Lietuvos gyventojų teisinių nuostatų vidinė struktūra ir kokią reikšmę ji turi bendrai teisinei kultūrai? Kaip visuomenės nuostatų struktūroje atsispindi Lietuvos teisinės kultūros specifika?
- 7) kokie tarpkultūriniai modernios teisinės bei posovietinės sistemos ypatumai bei skirtumai leidžia identifikuoti ir charakterizuoti Lietuvos teisinę kultūrą?
- 8) kokie indikatoriai ir kaip patikimai leidžia identifikuoti teisinių nuostatų raiškos ypatumus ir įvairovę bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, kurie teisinių nuostatų struktūriniai dariniai yra išreikšti stipriau ir labiau įtakoja teisinės kultūros specifika, kaip visuomenės teisinės nuostatos priklauso nuo demografinių bei socializacijos veiksnių, psichosocialinių charakteristikų.

Tyrimo objektas: teisinė kultūra, **dalykas:** teisinės kultūros bruožai posovietinėje Lietuvos visuomenėje.

Tyrimo tikslas: remiantis trijų dimensijų teoriniu modeliu išnagrinėti posovietinės Lietuvos visuomenės teisinę kultūrą, atskleisti jos specifika.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize atskleisti teisinės kultūros tradicinę ir šiuolaikinę traktuotę, pristatyti teorinę teisinės kultūros struktūrą ir pagrindinius elementus;

2. Sudaryti empirinio teisinės kultūros tyrimo būtiniosios ginties aspektu hipotetinių modelių, apibrėžti teisės normų, teisinės praktikos bei visuomenės teisinių nuostatų būtiniosios ginties atžvilgiu analizės indikatorius, atitinkančius posovietinės Lietuvos visuomenės realijas, parengti minėtas nuostatas matuojančius instrumentus ir patikrinti juos psichometriškai;

3. Tarpkultūrinės lyginamosios analizės pagalba nustatyti Vokietijos, kaip modernios teisinės valstybės ir posovietinės Lietuvos teisinių kultūrų skirtumus ir ypatumus, išnagrinėti teisės normų ir teisinės praktikos būtiniosios ginties klausimais specifika;

4. Atrankinio tyrimo keliu išanalizuoti visuomenės būtiniosios ginties nuostatų raišką, apibūdinti jų paplitimo laipsnį, palyginti su Vokietijoje atliktos visuomenės apklausos rezultatais, nustatyti įvairių dimensijų statistinius sąryšius;

5. Apibūdinti visuomenės būtiniosios ginties nuostatų priklausomybę nuo sociodemografinių bei psichosocialinių asmens charakteristikų;

6. Pagal visuomenės požiūrį į būtinąją gintį išskirti gyventojų statistinius tipus, nustatyti jų sklaidą ir įtaką bendrai Lietuvos teisinės kultūros charakteristikai;

7. Apibendrinti visų trijų teisinės kultūros dimensijų: teisės normų, teisinės praktikos ir visuomenės teisinių nuostatų raišką Lietuvoje, išryškinti jų ypatumus, tendencijas, pateikti galimas teisinės kultūros tyrimo kryptis ateičiai.

Hipotezės:

H 1. Lietuvoje, kaip posovietinėje visuomenėje, atotrūkis tarp oficialiosios teisės ir gyventojų teisinių nuostatų turėtų būti ryškesnis nei Vokietijoje, kuri turi gilesnes teisinės valstybės tradicijas.

H 2. Visuomenės vertybių sistema kinta ne taip greitai, kaip galima pakeisti santvarką, todėl autoritarinis mūsų visuomenės palikimas turėtų atspindėti ir teisinėse nuostatose, pasireikšti vertinimų radikalumu.

H 3. Lietuvoje dėl teisinės sistemos nestabilumo visuomenės teisinės nuostatos turėtų būti labiau spontaniškos, apspreštos emocinių stimulų ir bendrųjų socialinių normų, nei atitikti teisinius-loginius kriterijus ir principus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė, matematiniai statistiniai analizės metodai.

Disertacinis tyrimas naujas ir aktualus tuo, kad remiantis klasikinėmis bei šiuolaikinėmis teisės sociologijos teorijomis, sumodeliuota teisinės kultūros traktuotė, tinkanti tarpkultūriniam lyginamiesiems tyrimams ir posovietinės transformacinės visuomenės teisinių-socialinių nuostatų diagnozei bei interpretacijai.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, teorinė, metodologinė, empirinė dalys ir išvados. **Įvade** pristatoma tyrimo problema, apibrėžiamas darbo tikslas, uždaviniai ir pagrindinės prielaidos, apibūdinami reiškinio analizėje naudoti metodai ir trumpai nusakoma visa disertacijos struktūra.

Teorinės disertacijos dalies 1. Teisinė kultūra kaip sociologinio tyrimo objektas skyriuje: 1.1. „Teisinės kultūros“ samprata sociologijos klasikų darbuose glaustai perteikiamos sociologinio požiūrio į teisę užuomazgos ir plėtotė bei trys skirtingos tradicijos: pozityvistinė, „gyvosios“ arba visuomeninės teisės ir „mišri“ teisinės kultūros traktuotės. Pozityvistinė teisinės kultūros traktuotė didžiausią dėmesį skyrė valstybinės valžios centralizacijos lygiui, socialinės tvarkos valstybėje stabilumui, sankcijų sistemai ir įgyvendimo procedūrai (Weber: 1967, 1972; Geiger: 1962, 1987). Visuomenės vaidmenį teisinės kultūros pobūdžiui sureikšmino „gyvosios teisės“ tradicijos atstovai. Itin reikšmingi šiuolaikinei sociologijai yra jų pasisakymai apie visuomeninę teisės prigimtį, apie pirminę jos funkciją palaikyti stabilią ir taikią socialinę santvarką, bei apie ribotą sankcijų poveikį (Savigny: 1973; Jhering: 1965, 1883, 1972; Kantorowicz: 1962; Duguit: 1901; Holmes: 1881, 1896; Pound: 1907, 1942; Petrazycki: 1907; Ehrlich: 1917, 1986, 1989). Tiek oficialioji valstybinė teisė, tiek ir visuomenės teisinė sąmonė „mišraus modelio“ teorinės perspektyvos pripažįstami vienodai svarbiais teisinės kultūros komponentais ir indikatoriais (Durkheim: 1967, 1971; Leonas: 1931; Römeris: 1994).

Sekančiame skyriuje: 1.2. *Požiūris į teisinę kultūrą šiuolaikinėje sociologijoje: koncepto traktuotė ir tyrimų apžvalga* pristatoma nauja teisės sociologijos raidos fazė, kuri tuo pačiu žymi ir kiek pakitusią teisinės kultūros sampratą. Pastaraisiais dešimtmečiais teisės sociologija tapo žinoma visame pasaulyje, patobulėjo empirinio tyrimo metodai, išaugo tarpdiscipliniškumas, temų bei tyrimo objektų gausa. Tačiau sumažėjo visa apimančių globalinių teorijų. Jas pakeitė dinamiškesnės, lankstesnės teorinės koncepcijos. Tiriant teisinę kultūrą siekiama atsakyti į konkrečius klausimus, keliamos kiek įmanoma realistiškesnės hipotezės. Tam reikalingi lankstūs teoriniai modeliai, kurių mokslinė vertė grindžiama empiriniais faktais ir duomenimis. Šis disertacinis tyrimas taip grindžiamas eile šiuolaikinių teisinės kultūros teorinių ir metodologinių priėgų: lyginamosios tarpkultūrinės studijos strategija (Blankenburg:

1985; Falk: 2003; Haeberle: 1994; Lipson/Wheeler: 1986; Nader: 1987; Sanders/Hamilton: 1992; Varga: 1992; Zweigert/Koetz: 1987), teisinės kultūros pliuralizmo koncepcija (Arnaud: 1989; Bierbauer: 1994; Chiba: 1989; Engle: 1988; Friedman: 1981; Raiser: 1995, Vaišvila, 2000a: 367), evoliucionistinė prieiga (Blankenburg: 1988; ; Grigas: 2003a, 2003b Rottleuthner: 1985).

Skyriuje 1.3. pristatomas hipotetinis teisinės kultūros tyrimo modelis kultūrų palyginimo ir būtiniosios ginties aspektu. Nors pristatant klasikines teisinės kultūros traktuotes buvo pabrėžta, kad teisės sociologijos pradininkai buvo linkę diskutuoti dėl įvairių elementų išskirtinio vaidmens bendrai visuomenės teisei kultūrai, tačiau šiandien kur kas svarbiau teisinę kultūrą matyti kaip elementų visumą, neignoruojant nei vieno iš jų. Būtent visuminė generalizuotų dimensijų analizė gali atskleisti teisinės kultūros ypatumus geriau nei pavienių „idealių“ teisinės kultūros tyrimo indikatorių paieška (Luhmann, 1991:16). Apibendrinus įvairių teisinės kultūros traktuočių išgrynintus elementus, buvo sudarytas trijų pagrindinių dimensijų teisinės kultūros tyrimo modelis, susidedantis iš teisės normų, iš teisinės praktikos ir visuomenės teisinės sąmonės analizės. Visos trys dimensijos šiame disertaciniame tyrime buvo analizuojamos per būtiniosios ginties pjūvį ir Lietuvos bei Vokietijos teisinių sistemų palyginimo aspektu.

Antrosios dalies 2. Teisinės kultūros sociologinio tyrimo metodologija
skyriuje: 2.1. Tyrimo dizainas: bendroji schema pristatomi trys pagrindiniai teisinės kultūros tyrimo principai: būtiniosios ginties pjūvis, trijų dimensijų modelis ir lyginamoji analizė. Teisės normos turinio, idėjos ir apibrėžties sisteminė-loginė analizė ir palyginimas iš esmės buvo atliekama pagal teisės teorijos metodus ir taktiką, norint iširti valstybės poziciją būtiniosios ginties klausimu. Tuo tarpu teismų sprendimų būtiniosios ginties klausimais apžvalga leidžia susipažinti ne tik su autoritetinga valstybės pozicija, išreikšta pačioje teisės normoje, bet ir su šios pozicijos bei būtiniosios ginties idėjos praktine realizacija bei teisine interpretacija. Tokiu būdu nustatomas ne teorinis, o tikrasis „oficialiosios“ valstybinės teisės turinys, kurį galima lyginti su visuomenės teisinių nuostatų struktūra. Tiriant visuomenės požiūrį į būtinąją gintį buvo vadovaujamosi dviem skirtingom strategijom: juridiniu ir psichometriniu visuomenės požiūrio į būtinąją gintį modeliais. Abiejų teisinių nuostatų matavimo instrumentų psichometrinė kokybė buvo patikrinta ir pristatyta kaip priimtina. Visuomenės teisinių nuostatų tyrimui Lietuvoje buvo naudojama metodinė ir teorinė patirtis, gauta vykdant tarpdisciplininį projektą „Vokietijos gyventojų požiūris į būtinąją gintį ir potenciali elgsena“ (Amelung/Haeder, 2002).

Skyriuje 2.2. išsamiau pristatomi teisinės kultūros tyrimo pagal tris dimensijas informaciniai šaltiniai, indikatoriai ir eiga. Būtiniosios ginties teisės normos ir teisinė praktika apibendrinta pasitelkus: įstatymų ir kitų teisės norminių aktų loginę - sisteminę ir lyginamąją analizę, teisės į būtinąją gintį autentišką (kompetetingų institucijų) išaiškinimą, teisės doktriną ir teismų sprendimus. Visuomenės požiūris į būtinąją gintį Lietuvoje buvo tiriamas apklausos būdu, sudarius situacijų, atskleidžiančių būtiniosios ginties aplinkybes ir jų teisinį įvertinimą, rinkinį. Šios situacijos buvo teisiškai įvertintos sprendžiant analogiškas būtiniosios ginties bylas Vokietijos ir Lietuvos teismuose, todėl puikiai charakterizuoja teismų praktiką šiuo

klausimu. Visuomenės teisinių nuostatų matavimo instrumentas buvo sudarytas pagal teisinius kriterijus, tačiau šių nuostatų psichometrinės skalės sudaromos ir jų valentingumas tikrinamas remiantis sociologinio nuostatų tyrimo principais (Likert: 1931; Merkys: 1999; Rajecki: 1990; Thurstone: 1959). Būtiniosios ginties situacijų vertinimai buvo validuojami faktorinės analizės būdu, turėjo bendrą vardiklį ir vieningą vertinimo skalę.

Analogiška psichometrinė sociologinio tyrimo taktika buvo taikoma ne tik konstruojant instrumentą, skirtą tiesiogiai matuoti *priklausomą kintamąjį*, t.y. visuomenės požiūrį į būtinąją gintį, bet ir sudarant kitas, tematiškai su teisinėmis nuostatomis susijusių socialinių nuostatų skales – formuojant *nepriklausomojo kintamojo* struktūrą. Taigi, tyrimo Lietuvoje metu, siekiant išsamiau ištirti visuomenės teisinę kultūrą ir patikimiau nustatyti teisinių nuostatų sociokultūrinę specifiką, greta teisinių nuostatų skalės (Vokietijoje sudaryto standartizuoto tyrimo dizaino) buvo sudaryta visa eilė papildomų socialinių nuostatų matavimo skalių: vertybių, emocinės inteligencijos, religingumo, autoritarizmo, požiūrio į bausmes ir gynybos priemonės. Visuomenės teisinių nuostatų charakteristikai ne mažiau svarbūs ir *sociodemografiniai kintamieji*: lytis, amžius, gyvenamoji vieta, išsimokslinimas, šeimyninė padėtis, tautybė, profesinės veiklos pobūdis ir darbo specifika, asmeninės ir namų ūkio pajamos, socialinė padėtis. Tyrimo eigoje be Lietuvos gyventojų apklausos papildomai dar buvo suformuotos ir kontrastinės imtys: „kalinių“, „dvasininkų“ ir „teisininkų“ grupės, kurios turėjo išryškinti šių skirtingų socialinių grupių teisinių nuostatų ypatumus ir specifiką lyginant su bendrąja gyventojų populiacija.

Demografiniai duomenys dar pasitarnavo ir formuojant tyrimo imtį kvotinės atrankos būdu - atrenkant respondentus buvo tikslingai kontroliuojamas tyrimo imties atitikimas bendriesiems Lietuvos visuomenės statistiniams rodikliams amžiaus, lytiškumo ir gyvenamosios vietos atžvilgiu. Taip pat siekiant priartinti tyrimo imties charakteristikas natūraliai visuomenės socialinei struktūrai, buvo stebimi ir kiti demografiniai rodikliai, tokie kaip išsimokslinimas, socialinis statusas. Tyrimo imtį sudaro 887 Lietuvos gyventojai.

Trečiosios dalies 3. Teisinės kultūros tyrimo būtiniosios ginties aspektu rezultatai skyriuje: 3.1. *Būtiniosios ginties teisės normų ir teismų praktikos lyginamosios studijos rezultatai* atskleidžiama, kad tiek Vokietijos, tiek ir Lietuvos būtiniosios ginties teisės normos simbolinis turinys yra labai panašus – abi teisės į būtinąją gintį traktuotės įkūnija tas pačias teises idėjas: pagrindinių žmogaus teisių apsaugą ir teisinių gėrių gynimą. Tačiau simbolinė teisės į būtinąją gintį prasmė ir jos socialinis reikšmingumas Lietuvoje susiaurintas teisinėmis sąlygomis ir išimtimis. Tiek Vokietijos, tiek ir Lietuvos teismai, priimdami sprendimus dėl gynybos veiksmų pripažinimo būtinąja gintimi, dar labiau susiaurina realias jos ribas.

Skyriuje 3.2. Apklausa apie būtinąją gintį rezultatai konstatuojama, kad visuomenės ir teismų pozija daugeliu atvejų sutampa. Vadinasi, principinė būtiniosios ginties idėja – apsaugoti teisėtus interesus nuo nusikalstamo pasikėsimo, tiek visuomenei, tiek ir valstybei yra priimtina. Tačiau išryškėjo ir tam tikrų prieštaravimų tarp juridinės būtiniosios ginties sampratos ir visuomenės teisinių nuostatų. Visų pirma, teisinėje praktikoje labai svarbi pasikėsimo ir gynybos proporcingumo

taisyklė. Tačiau visuomenei svarbus yra pats faktas – apsaugoti turta, bet ne formalios teisinės taisyklės - kaip teisėtai tai padaryti.

Lyginant būtiniosios ginties vertinimus Lietuvoje ir Vokietijoje, išryškėjo bendra tendencija – skirtingas šių vertinimų poliariškumas. Jei vokiečiai akivaizdžiai nepitaria daugumai būtiniosios ginties atvejų ir palaiko savigyną tik esant kraštutinėms aplinkybėms, tai lietuviai teigiamai vertina daugelį būtiniosios ginties veiksnių ir nepitaria tik aiškaus pagrindo neturinčiai nematerialių vertybių gynybai. Taip pat paaiškėjo, kad Vokietijos gyventojų vertinimai žymiai racionalesni, nei lietuvių. Tuo tarpu Lietuvos gyventojų požiūris į būtinąją gintį yra labiau radikalus, kur kas ryškiau disonuoja su loginiais-teisiniais kriterijais. Nepriklausomai nuo gynybos pasekmių ir aukos bei užpuoliko jėgų santykio, Lietuvoje pritariama net ir radikaliai turto ir gyvybės gynybai.

Tikrinant Lietuvos visuomenės teisinių nuostatų priklausomybę nuo jų asmeninių psichosocialinių charakteristikų bei visuomenės bendrosios kultūros ypatumų, tapo aišku, kad požiūrį į būtinąją gintį reikšmingai įtakoja tiek individualios savybės, tokios kaip emocinė inteligencija, asmens vertybių sistema, tiek ir visuomeninės socializacijos aplinkybės: autoritarinės sistemos palikimas, visuomenės vertybinės orientacijos, preferencijos baudžiamajai politikai ir gynybos būdams. Taip pat nustatyta, kad ne tik subjektyvios psichosocialinės asmens savybės ir bendros visuomenės vertybės, bet ir objektyviai egzistuojanti demografinių veiksnių sistema neabejotinai veikia visuomenės teisinę elgseną ir vertinimus.

Skyriuje 3.3. Būtiniosios ginties fenomenas - teisinės kultūros indikatorius: tyrimo rezultatų visuminė apžvalga apibendrinti svarbiausi būtiniosios ginties tyrimo rezultatai ir pateiktas apibendrintas, empiriniais duomenis pagrįstas Lietuvos teisinės kultūros modelis. Lietuvos valstybė, vis dar veikiama autoritarinių tradicijų, su nepasitikėjimu žvelgia į galimybę piliečiams apsiginti patiems ir nenoriai deleguoja dalį savo teisėsauginių funkcijų. Būtiniosios ginties normoje įtvirtinti draudimai, apribojimai, išimtys siaurina simbolinę šios teisės prasmę bei socialinę paskirtį. Teisės į būtinąją gintį sąlygų pernelyg detalus konkretizavimas šią normą paverčia teisine-procesine taisykle, bet ne visuotinai suprantamu ir priimtiniu teisės principu.

Lietuvos teismai, priimdami sprendimus dėl gynybos veiksnių pripažinimo būtinąja gintimi, dar labiau susiaurina realias jos ribas. Jau nebe pats užpuolimo ar nusikalstamo pasikėsimo faktas yra svarbus pripažįstant teisę į būtinąją gintį, o įvairios įvykio aplinkybės. Tokiu būdu ginama ne tiek pati būtiniosios ginties idėja, simbolinė ir socialinė jos reikšmė, kiek procesinis-teisinis jos konstruktas, kurį, kaip parodė Lietuvos gyventojų apklausos duomenys, sunkiai suvokia ir tik iš dalies palaiko mūsų transformacinė visuomenė.

Nors principinė būtiniosios ginties idėja – apsaugoti teisėtus interesus nuo nusikalstamo pasikėsimo, tiek visuomenei, tiek ir valstybei yra priimtina, tačiau visuomenė iš esmės nepitaria valstybės siūlomoms gynybos būdams, kitaip tariant, nesuvokia procesinių-teisinių taisyklių ir vertindama būtinąją gintį daugiau vadovaujasi emociniais, vertybiniais kriterijais. Lietuvos visuomenei, vertinant būtiniosios ginties situacijas, didžiausią įtaką turėjo ginamo teisinio gėrio statusas, bet ne juristų postuluojamas užpuolimo ir gynybos proporcingumo principas.

Konstatuota, kad Lietuvos visuomenėje vyrauja radikalios teisinės nuostatos, ryškiai disonuojančios su loginiais-teisiniais kriterijais.

Disertacijos pabaigoje pateiktos išvados, literatūros sąrašas, pridedamas su disertacijos tema susijusių publikacijų moksliniuose leidiniuose sąrašas. Priede pateiktas teisinių nuostatų klausimynas, kuris buvo naudojamas Lietuvos gyventojų požiūriui į būtinąją gintį iširti.